

V enem izmed svojih pisem Inesi Armand pravi Lenin, govoreč o romanu: »Vsa stvar je tu v *individualni situaciji*, v analizi karakterjev in psihike danih tipov.«¹⁹

Umetnikov posel ni v tem, da bi logične pojme »prevajal« v čutno-nazorne podobe, marveč umetnik nekako tudi »misli« v teh podobah in v njih posplošuje, karakterizira, tipizira, skratka, ustvarja. Posel umetnika in posel filozofa potemtakem ne le da nista enaka po ustvarjalnih prijemih, marveč se razlikujeta tudi po načinu dojemanja in izražanja življenja. Zato umetnost učinkuje predvsem na čustva ljudi in preko njih na misel. S tem do današnjega dneva izdaja svoj prvi izvor, ki je v mitologiji, v najzgodnejši, spontani umetniški tvornosti ljudstva. Zato v svojem spisu o umetnosti in miselnosti poudarjam prednost emotivnega elementa in namenoma povsod podčrtavam *specifična*, posebna pota, sredstva in načine umetniškega ustvarjanja.

Vse to je znano, toda vse to vprašanja, ali je miselnost v umetnosti važna ali nevažna, ne spravlja s sveta. Prav tako to ni v nasprotju z dejstvom, da določeni *filozofski* pravci, ki v danem času vladajo nad duhovi določenih družbenih krogov, najdejo svoje sozvočje tudi v določenih *umetniških* stremljenjih, šolah, slogih itd., v katerih na svojski način prihajajo do izraza. Za zgodovinarja in teoretika umetnosti in pa za kulturno-političnega publicista ugotavljanje tega dejstva nikakor ni nezanimiv in odvečen posel.

(Konec prihodnjič.)

Boris Zihelr

K PIRJEVČEVI OCENI ZGODOVINE SLOVENSKEGA SLOVSTVA I

Pirjevčeva ocena je izhajala v lanski Naši sodobnosti od januarja do julija. Je pa ta kritika na premarsikateri strani tako znamenje razrvanih vrednot, ki jih srečujemo v našem času, da ne bo odveč, če jo tudi šele zdaj tako registriramo.

Bralcev ne bomo mučili mesce in mesce. Še na misel nam ne pride, da bi šele takrat zavrnilo Pirjevčev^o kritiko, če bi — da porabimo njegove besede — presegli njen obseg.

Radi bi mu celo kaj priznali in si vzeli za nauk. Res je sicer, da so pokazale nekatere ocene mlajših od njega marsikje boljše poznavanje dosedanjih dognanj in problemov, predvsem pa neprimerno več kulture in modrosti. Oni so vedeli, v kakšnih okoliščinah je bil zasnovan in pripravljen prvi del Zgodovine slovenskega slovstva in da sega zato tudi v poglavja, ki niso ravno jedro naših literarnozgodovinskih vprašanj. Pa saj je bilo že prej javnosti povedano, na kakšne pomisleke so zadevali avtorji sami spričo svoje zasnove in dela, ki so ga prevzeli, ker ga niso opravili tisti, ki so zato poklicani. Pirjevec nima potrebe, da bi to stvarnost poznal — tega ni pokazal samo to pot — in ker se ga ne tiče, meni, da lahko sodi mimo nje.

V njegovi kritiki so misli, ki so kar sprejemljive, posebno tam, kjer se je oprl na dobre priročnike — prepisoval pa je iz njih z velikim veseljem

¹⁹ Lenin, Dela, IV. izdaja, zv. XXXV, str. 141.

— in kadar ni pri tem prezrl ali pre naredil besedila, ki se ga je namenil kritizirati. Tudi nekaterih njegovih načelnih zahtev ne bi človek zavračal — samo ko bi jih bil Pirjevec vselej bolj preudaril in pokazal, kako bi se dale izpeljati, predvsem pa ko bi si tako ne oporekale med seboj. Tako je na priliko s sodbo o potrebnosti takega dela (»Trditi smemo, da je ta zgodovina po širini zasnove edinstvena, obenem pa nujno potrebna« 62: »Knjiga prinaša tudi nekaj novega gradiva in nekaj novih idej. Vendar pa vse te novosti niso niti po kvantiteti niti po kvaliteti takšne, da bi že same po sebi opravičevale prvo knjigo *Zgodovine slovenskega slovstva*« 650). Tako je tudi njegovo govorjenje o namenu in konceptu, po katerem bi se morala ravnati obravnava naše literarne preteklosti, ali o meri in obliki, v kakršni naj bi bila zajeta svetovna literatura. Ne bomo govorili o ljudeh, ki nimajo pravega pregleda čez dognanja v naši literarni zgodovini — zanje predvsem velja, da je bila ta dolga kritika še zmerom krajša od nekaj sto strani *Zgodovine*, zraven tega pa je bila napisana sugestivno in marsikod prav senzacionalno, nekatera mesta so bila poudarjena celo z velikimi črkami — novost, na katero se naša znanost do zdaj še ni spomnila. To je samo ena oblika tona, kakršnega človek še ni srečal v podobnem obravnavanju, posebno še, ker gre za obračunavanje s stranmi, ki jih kritik niti dobro prebral ni in je njih razlago skrivil. Vseh zgledov ne bi mogli izčrpati, pokazali bi kvečjemu na take njegove besede: »Ako Tomšič ne, naj povem: v *Novicah* je Levstik l. 1858 objavil *Napake slovenskega pisanja*, v *Slovenskem Glasniku* istega leta pa *Popotovanje od (!) Litije do Čateža*. In v *Napakah* je Levstik povedal n. pr. neko zelo zanimivo pravilo: ne postavlja vedno glagola na konec stavka« (67). Taka je med drugim njegova misel, kaj bi bilo, ko bi se avtorji v svojih okvirih dotikali tudi takih poglavij, kot je na priliko razširjanje železniškega prometa — in to v časih od Cirila in Metoda pa do kakšnega Pohlina! Vzemimo še ta zgled: Bédier je res razložil, kako je s *Chansons de Gestes*, ali če neka prehitra, ohlapna zveza stavkov ne misli ravno podirati njegovih dognanj in če ta in podobna dognanja nimajo zveze s slovensko literarno preteklostjo in so po kritikovem upoštevanju vrednem mnenju podatki brez zveze odveč, potem bi Francoz prav začudeno obstal ob tonu vprašanja, če je morda raziskaval zato, »da sme neki slovenski literarni zgodovinar z nenavadno lahkoto prezreti njegovo življenjsko delo« (165). Samo malo naprej: »V zvezi s Cidom je menda najvažnejši ep *Cantar de Mio Cid*, ki ga naš avtor niti ne omenja. Romance pa so nekaj problematičnega — in spet moram povedati: pesmi o Cidu predstavljajo zamotan literarno zgodovinski problem [če smo dosledni, kaj nam pove ta problem in ep sam o naši literaturi?] in z njim se je dolga leta ukvarjal španski literarni zgodovinar Pidal. Morda tudi zato, da se njegov slovenski kolega ne potruži najti primernih in zanesljivih informacij?« Urednik ni pripisal k takemu in podobnemu izražanju besedice pripombe.*

* Pod vsakim prispevkom, ki izide v »Sodobnosti«, je podpisan avtor s svojim imenom in je torej razumljivo, da le-ta v celoti in v posameznostih odgovarja za vsebino svojega prispevka. Uredništvo stoji za priobčenim sestavkom le toliko, kolikor načelno zagovarja upravičenost njegove objave ne glede na to, ali se z avtorjevimi izvajanja v celoti strinja ali ne. Tako je uredništvo ravnalo, ko je objavilo Pirjevčevo oceno, in tako ravna tudi zdaj, ko priobčuje ta polemični odgovor. — *Pojasnilo uredništva*.

To ni tista pikrost, ki je včasih sol kritike. Saj gre včasih za prav pri-
tlikave domisleke (n. pr. da je pisal Miklošič v stari cerkveni slovanščini)
ali za neke raztrgane pobliske, ki zadevajo le del resnice, so pa hkrati
nezdravo kuriozni (na priliko, da je v knjigi beseda o mladem Svetcu, slika
pa kaže starčka), ali je kritik spričo njih tako nekritično prevzet, da še ne
ve, kdaj je zajadral v prečudovito površnost, ki ji ne najdeš primere. Stavil
pa je, kakor je videti, prav na to orožje. Potem se je zanašal še na zavest,
da ima v oblasti metodo historičnega materializma, pa še na nekaj priznanih
priročnikov — na svoje poznavanje naše literarne preteklosti take avtorita-
tativnosti ne bi mogel opreti. Pred njegovim orožjem menda ni bilo rešitve.
Saj so se že skoraj pol leta pred izidom ocene širili glasovi, da bo Zgodovino
slovenskega slovstva tako raztrgal, da si avtorji še odgovoriti ne bodo upali
in da je s tem njeno nadaljevanje zapečateno.

S kakšnim namenom je bila napisana kritika, to priča tolikokrat stikanje
za samimi slabostmi, lov za besedami, stavki in odstavki, ki naj bi dokazovali
slab stil, parafraziranje, ki je skoraj samo prevračanje in podtikanje, ali
že omenjeni odbijajoči ton. Šele pozno tu pa tam kakšno priznanje, recimo,
da prinaša knjiga tudi nova dognanja — katera, ne pove, ker bi moral
zares poznati prejšnja. Pač, enkrat le pride na dan s konkretnim primerom
in pove znanstveno zelo precizno, da je izraz predromantika tukaj menda
privikrat rabljen (546). Tak »menda« in sklicevanje »na današnjo stopnjo
našega literarnozgodovinskega znanja« se kaj čudno zlagata, še bolj čudno
pa je sklepanje z »najbrž«, »bržčas«, »verjetno« o stvareh, ki so že znane,
objavljene, pa Pirjevca ne ve za to.

Ljudskega besednega ustvarjanja se je dotaknil samo toliko, da mu je
pokazal vrata, češ da nima kaj iskati v zgodovini slovenskega slovstva. Že
na začetku napovedana in pred sam konec postavljena utemeljitev tega —
milo rečeno — čudnega dejanja pa nam pravzaprav kaže, da je do tega
prišlo zaradi nepoznavanja predmeta. Drugače bi kritik pač ne mogel na-
pisati, da je poglavje o ljudski pesmi »prvi poskus opisa in analize našega
ljudskega pesništva«. Teoretično tiči tudi še pri zdavnaj ovrženih pogledih
na to vprašanje, in tako je skoraj vsaka njegova trditev kriva vera. Pa je
vendar znašel zelo znanstven izgovor: »Folkloristika je posebna veda, s po-
sebnimi problemi in posebnimi metodami.« In na to »podrobno« argumentacijo,
zakaj ljudsko slovstvo ne sodi v ta okvir, je bilo treba čakati šest mesecev!

V vse druge obravnave pa se je spustil na široko. Tako se je lotil celo
uvodnega poglavja o razvoju našega knjižnega jezika. O tem pregledu lahko
rečemo, da je zelo prav prišel posebno tistim, ki učijo, ker so ga s pridom
porabili, ali kakor je znano, te reči Pirjevca ne zanimajo. O njegovih ugo-
vorih bi se dalo pomeniti, ko bi bili spodobno povedani in pa ko bi se v
stvari zares spoznal. Sam priznava, da »obširnejšega dela, ki bi v celoti, vse-
stransko in sistematično izčrpalo problematiko tega predmeta, pravzaprav
nimamo«. Pa še te besede niso posebno premišljene, zakaj očitno ne ve,
kako se zatikajo pri tem vprašanju veliki narodi, pa bomo mi govorili o
njegovi vsestranski, sistematični obdelavi! V tem poglavju skoraj ni našel
drugega kakor zgodovino vokalizma, konzonantizma in morfologije sloven-
skega knjižnega jezika — to poudarja nekajkrat — sam pa je privlekel v
svoje dokazovanje prav Ramovšev Konzonantizem in »Oblikoslovje« — da

bi bil vsaj knjigo vzela v roke in pravilno prepisal naslov! Ali tako ime daje veljavo. Tisti vljudni pouk avtorju, ki mu šele Pirjevec lahko pove za Levstikove Napake, je duhovitost in vljudnost popolnoma nove sorte. Vendar, ali uči Levstikovo pravilo kaj bistveno drugega kakor to, kar so delali že Kopitarjevi učenci? Primerjava Vodnika s Prešernom — ki naj bi povedala, kako naj se stvar pravilno zgrabi — pa je čisto navadno slepilo. Zakaj *palca beraška* ni še daleč ne Vodnikov najvišji vzpon, zraven tega pa celo pri Prešernu ne bi bila nemogoča.

V prvi knjigi Župančičevega Zbranega dela je Pirjevec prištel med Župančičeve izvirne tudi prevod *Rastlose Liebe*, ene najbolj znanih Goethejevih liričnih stvaritev. Po verzu iz nje je dobila naslov antologija Goethejeve poezije *Krone des Lebens*. Vsakdo se lahko zmoti in bi tako lahko razumel, da se utegnejo tudi drugi, posebno če jim svetovna literatura ni specialni študij, kakor je kritiku. Pri naših napakah gre poglavitno za nekatere ohlapnosti, ki jih je krivo zgoščeno pisanje. Kritik je seveda odkril to, kar si je namenil, zato pa prevračal in ponarejal (n. pr. o prevodih v ljudske jezike, o srednjeveški epiki in tako naprej), puščal brez omembe, kar bi se dalo priznati ali kar mu ni bilo znano, zraven pa natresel vrsto zmot. Ne bi omenjali stvari, o katerih je spregovoril J. Kastelic v *Naši sodobnosti*. Pripomnili bi le to, da si je on lahko pomaknil srednji vek za nekaj stoletij nazaj, tukaj pa mu je bilo presenetljivo, da seže nekaj desetletij naprej — kakor da sploh ne bi poznal vsaj dognanj, ki je o njih pisal Albert Kos. Po opozorilu je sicer popravil, kar je zapisal za strasburško prisego, vendar še zmerom ne drži njegov naslov. In do zdaj še ni pokazal potrdila svojih francoskih kolegov, da lahko ostane *Charles de Troyes*, kakor ga je on prekrstil, medtem ko je mož znan svetu kot *Chrétien*. Kakor je on skrivil razlago besedila v knjigi, bi bila naša Lepa Vida kar na lepem fevdalna zadeva. V svoji površnosti ni našel ne latinske srednjeveške literature ne Arabcev, ni videl iz knjige same, da za omembo Walterja von der Vogelweide ni treba posebnega navdušenja ne nemških virov. Če ne sodita v take okvire ne Dante ne Shakespeare, kam je šla razsodnost, ko se mu hoče še bolj natančnih obravnav tujega pisanja, tudi če nima nobenega opravka z nami. Kaj naj počne tukaj *Roman de la Rose*, Pulci, Lorenzo Valla in drugi, zakaj vsa tista teatarska čuda z velikimi črkami ob Shakespearu ali zahteva, da bi morali razložiti razločke med Diderotom in Jožefom II.

Cela vrsta Pirjevčevih trditev govori za to, da ali sploh ni prebral vsega besedila, ki ga je ocenjeval, ali da je to opravil brez primere površno. Piše na priliko takole: »Menim, da je popolnoma nevažno, če mi tak informativni sestavek omeni prav vse bitke, ki so jih posamezna staroslovenska plemena bojevala s sosednimi plemeni, kajti ne verjamem, da bo kdaj koli mogoče dognati vse te spopade?« (75). V knjigi pa ni omenjena ne ena! Tako seveda ni prebral, kar piše o irskih misijonarjih ali o prehodu Slovencev v zahodno kulturo. Koliko lahko daš na tako fantaziranje, kaže posebno njegovo trganje literarne ocene našega pismenstva. Tu je kratko malo po krivem obdolžil drugega avtorja. Če se pri besedilu ni ustavil, če ni pogledal v kazalo, bi bil to lahko zvedel iz ocene v *Naših razgledih*, kjer je bilo to poglavje drugače strokovno ocenjeno. Zagnal se je in razpisal proti inverziji, in vendar v knjigi ne najdeš stavka, da bi inverzija dokazovala zvezo s staro cerkveno

slovanščino, ker kaj takega ne enemu ne drugemu sodelavcu ni prišlo na misel. Zraven tega tisti *Bog vsemogočni*, ki ga tako suče, kakor da bi bil iz drugega brižinskega spomenika, sploh ni od tam. Ugovor s poganstvom, ki da se je ohranilo še dolgo, se samo zdi nespodbiten, posebno še, ko je tam beseda tudi o stiškem rokopisu. In kaj, naj pade kritikova obsodba tudi po Ramovšu, ki govori, kako je prehajal med ljudstvo izraz, znan iz teh zapisov? Ali Pirjevec njegovega komentarja k brižinskim spomenikom najbrž sploh ni bral. To mora imeti človek prav poseben dar, če se mu ne oglasi vprašanje, ali je res vse tako, kakor sodi, in če po vsem tem s tako lahkoto zapiše: »Tomšičev [ki seveda ni Tomšičev!] odlomek pa je v resnici nekakšna himna, opremljena z inverzijo kot nepogrešljivim znakom sleherne čustev polne proze« (281).

Samo še nekaj prič iz mrgoleče množice krivih sodb. Človek bi rad vedel, zakaj ne bi bil Kastelčev besednjak za cerkvene potrebe; kje je videl, da je Basar postavljen v 17. stoletje; kako more šteti — to so čisto neverjetne reči, saj nismo morda v časih pred Marnovim Jezičnikom! — Rogerija v 17. stoletje; kje je napisano, da so z naslovom Poljudnonabožno slovstvo zajeta prva desetletja 18. stoletja; zakaj bi bili Paglovčevi Evangeliji in listi »izrazito nepoljudno« delo. Tako ni bral, da govori knjiga o razločkih med absolutističnim in meščanskim gledanjem na razsvetljenstvo, o krizi racionalizma, o novem tipu pisatelja, o zvezah med krožki. Tudi ni ravno treba, da šteje slovenski prerod za podaljšek ali prireditev razsvetljenske miselnosti. Zanimivo bi bilo, odkod ve, da je bil Linhart sprva za osvoboditev kmeta nasploh. Zanimivo je tudi, kako določuje pojem iz 1785 z marsejezo, ko pesmi takrat še na svetu ni bilo. Ali sodi prevod Lenore tudi v dokaz Zoisovega klasicizma in »banalnega utilitarizma«? Kako je mogel priti do vtisa, da bi bili po knjigi Linhart in drugi samo izvrševalci Zoisovega načrta? Zraven tega pa je za Zoisa zvaril neki nečloveški, absurden mehanizem idej, po katerem naj bi mu recimo fevdalna partikularistična miselnost »omogočala mnogo intimnejši stik s prerodno akcijo, ker je najbrž čutil, da je ta akcija v nasprotju s tistim absolutizmom, ki je grozil njegovim fevdalnim pozicijam« (548).

In kaj naj rečemo, če ne ve, da je bila primerjava obeh Linhartovih prireditev že opravljena; če očita avtorju, da povzema tuje misli (553), ko so bile pa v resnici tam zajete prav iz avtorjevih dognanj; ko se mu hoče analize Vodnikovega ustvarjanja, ki je bila že napravljena — sicer pa take analize ne sodijo v podobno delo. In če bi le malo pogledal v Vodnika, ne bi mogel tako nemogoče ugibati o načinu njegovega dela in ga primerjati z Murnom! Ne moreš verjeti, da danes kdo trdi, češ da je bil Vodnik prvi naš pesnik »iz preprostega razloga, ker je prvi izdal pesniško zbirko pretežno originalnih verzov« in »ker ni tako kot drugi, le sem pa tja zapisal kakšen slovenski verz...« Kakor da bi sploh še ne bil slišal vsaj o Devu — zraven bi pa človek prav rad zvedel, kateri verzi v Vodnikovi zbirki niso originalni. Ohlapno, poceni in brez pravega znanja je njegovo ocenjevanje našega pisarja pred Linhartom in Vodnikom. Nima jasnih pojmov, kaj je literatura, ker jo enači z literarno umetnino. Tako seveda ne priznava tega imena delom Svetokriškega ali Rogerija, pa tudi naslova barok ne — ali po tem bi se morala ti časti odreči lepa vrsta znanih del iz svetovne literature. Komaj

stran nato (454) pa pravi, da so »homiletika, slovarsko in slovníčarsko delo, pa tudi prevajanje lekcionarjev za razvoj slovenske literature resnično pomembni«. Vodnikova Mila pesem mu je »prava literatura« — in vendar je še cela vrsta stvari, ki zaslužijo to ime vsaj toliko kakor to Vodnikovo delce.

Zanimivo je pri tem Pirjevčevem poudarjanju »prave literature«, ki da bi ji morala biti posvečena prva pozornost, da se je največ prerekal o stvareh, ki niso ravno osrednja naloga literarnega zgodovinarja, in da celo na isti strani (651), kjer zavrača literarno zgodovino, ki sega v naloge »splošne in politične zgodovine«, določa literarni zgodovini tudi to, da obravnava »formiranje samostojnega družbeno političnega in kulturnega organizma: slovenskega naroda«. Kako pozna literarne reči, je bilo povedano. Ni treba naštevati novih primerov, kazati na druge nedoslednosti in ohlapnosti ali se ozirati na kar tako vržene nauke, da mora literarna zgodovina obdelati — radi bi vedeli, kako se da to napraviti — vprašanja sintakse, stila in verza (652).

Toliko iskanja in prizadevanja do danes, da bi prišli do bolj jasne podobe o naši literarni preteklosti — pa menda zato, da se kritik »ne potruži najti primernih in zanesljivih informacij«, »da sme... z nenavadno lahkoto prezreti« že opravljeno delo. Ni samo ton, zaradi katerega moramo tako kritiko zavrniti. Saj poganja ta ton iz osnovnega razmerja do kritiziranega besedila in do dosedanjih dognanj v naši literarni zgodovini, ki jih Pirjevec le prevečkrat ne pozna, kakor bi bilo treba. Tukaj je le preveč nezrelega hazardiranja, ki ga ne moremo sprejeti za resno obravnavo. Če pomislimo na to, potem vemo, kako je s sklepi, kakršna sta tadva: »to gradivo ni doživelo primerne razlage ali pa je obremenjeno z vrsto napačnih in nezanesljivih ocen, s celim arzenalom nesrečnih in neuspešnih misli. Skoraj vse, kar sodi v območje ideje, se pravi analize, razlage in ocene, je pod nivojem današnjega stanja literarnozgodovinskih raziskav« (650). »Predno si sploh morem izdelati določeno literarnozgodovinsko metodo, si moram najprej ustvariti določeno pojmovanje literature in zgodovine, človeka in umetnosti... S tem pa je v načelu že dognana tudi pravda o tem, katera metoda bo najbolj moderna, najmanj zastarela. Tista, ki upošteva vse naše sedanje znanje, vse sodobne, do danes zbrane znanstvene ugotovitve o umetnosti, človeku, družbi in zgodovini. Ko se torej upiram zastarelim literarnozgodovinskim metodam, se ne zapletam v nekakšno kazuistično žongliranje s pojmi, marveč se upiram preživelim, neustreznim ali celo zgrešenim naziranjem o umetnosti, zgodovini itd. Zastarela literarnozgodovinska metoda me žali zaradi nesprejemljivega naziranja o umetnosti oziroma o človeku« (651). To so velike besede. Kam se je zgubila pred njih patosom resničnost?

In tako je seveda »dosedanja kritika prve knjige *Zgodovine slovenskega slovstva* dokazala, da so ta naziranja naših avtorjev zelo nezanesljiva, pomanjkljiva in deloma povsem nemogoča«. Oni niso recimo upoštevali dognanj »karakterologije«. Kaj zato, če si kritik še imena ni pravilno zapomnil! Kaj zato, če je ta veda šele v povojih. Najbrž nič ne de, če si tudi strani v knjigi, ki jih napada s tem novim orožjem, ni natanko ogledal. Pritakneš k svojemu modrovanju o Vodniku in Linhartu nekaj besed brez zveze o raziskovanju, odkod melanholija, ali denimo, da je »čas potreboval ravno

takega delavca, kot je bil Diderot — pa naj bo to za znanstven čut še tako čudno — in je dokaz tu, kako je v knjigi vse govorjenje o značaju »neznanstvena improvizacija«. Kakor da bi bili ljubi Slovenci nekakšni zamorčki iz nekdanjih časov, ki so se dali slepiti in kupiti s steklenimi biseri.

Ne da ne bi vedeli, kakšne so tudi slabosti naše knjige. Tako pisanje pa ponižuje slovensko kulturno zavest. In tudi ni vredno, da bi se več ko toliko spuščali v besedo z njim.

Avtorji prvega dela
Zgodovine slovenskega slovstva

»KOROŠKA« KRIVDA IN NEKRIVDA SLOVENSKE SOCIALNE DEMOKRACIJE

(Konec)

Med »pomeščanjeni« živelj — sploh in na Slovenskem Koroškem — moramo prištevati tudi tisto plast delavstva, ki je bila predvsem nositeljica delavske, socialistične prebuje, obstoječo iz obrtniških delavcev — ki jih je dr. Zwitter v svoji razčlembi (Sodobnost 1937, str. 521) prezrl — in kvalificiranih delavcev v industriji, rudarstvu in pri železnici; ta plast delavstva pa je v pogojih druge polovice 19. stoletja celo na Kranjskem, kaj šele na Štajerskem in Koroškem »obvladovala« nemščino kot drugi jezik — ne iz ljudske šole, ki jim je sama mogla nuditi le njene rudimente, marveč iz »šole življenja« v tedanjih, še močno dvojezičnih mestih po Slovenskem in v »obveznih« nekajletnih pomočniških popotovanjih po nemških deželah. To res ni bila tista »pismena« nemščina, kakršno je takratnemu slovenskemu intelektualcu posredovala srednja šola vrh ljudske, vendar je poleg drugega tudi omogočala slovenskemu delavcu, da je iz delavskih društev v nemški tujini in iz nemških delavskih, socialnodemokratskih listov zajemal socialistične ideje in jih potem vnašal tudi med slovensko delavstvo doma. Takšen delavec ni mogel čutiti prav nobenega nasprotstva do avstrijskonemškega delavskega gibanja, od katerega je prejemal vso svojo delavsko prebudno ideologijo in vse pobude za boj proti silnemu izkoriščanju in brezpravnosti. Na svoja »eksistenčna« vprašanja slovenski delavci niso našli nobenega odgovora pri domačem meščanskem narodnjaštvu — bodisi klerikalnokonservativnem ali liberalnoslogaškem — ki se je omejevalo docela na jezikovno-narodnostna vprašanja in ki mu je bil ves socializem teh z avstrijskonemškim delavstvom neločljivo povezanih ter zato »komaj še slovenskih« delavcev »nekaj tujega v dvojnem pomenu te besede: nekaj iz [sovražne] tujine uvoženega in nekaj rodoljubju [inteligence] in njega narodnim idealom [»svetinjam«] skozinskoz nasprotnega« (D. K., Narodnjaštvo in socializem pred pol stoletjem, Naša sodobnost 1954, str. 1091). Nastajajoči mednarodnostni socialni demokraciji je bilo — povsod pri nas, ne samo na Koroškem — nujno tuje vsakršno narodnostno »vrednotenje«, presegajoče golo izpovedovanje narodnostne pripadnosti, ki naj bi delavsko strnjeno čim manj motila. V njej je »zavestni« internacionalizem, t. j. nazor, da »je delavski razred mednarodni